

Аліна ЮРЧЕНКО

Визначення економічної ефективності виробництва овочів та її вплив на стан ринку овочевої продукції

Визначено економічну ефективність виробництва овочів та її вплив на стан ринку овочевої продукції. Проведено аналіз особливостей виробництва овочевої продукції на підприємствах Херсонської області, розроблено економічно обґрунтовані напрямки підвищення ефективності виробництва овочів.

Стратегічною метою розвитку овочевого виробництва є повне самозабезпечення країни овочами в обсягах, необхідних для безпосереднього споживання населенням, забезпечення харчових галузей, які використовують овочі як сировину, достатність резерву, в тому числі для збільшення обсягів зовнішньої торгівлі. Подолання кризової ситуації і відродження овочевого виробництва на рівні конкурентоспроможної участі держави на світовому ринку овочів стало національною проблемою, вирішення якої має не тільки важливе економічне, а й політичне значення. Тому питання овочевого виробництва та його ефективності залишається на даний час актуальним.

Проблеми та особливості розвитку сучасного ринку овочевої продукції розкрито у роботах: Саблука П.Т., Бойка В.І., Криворучко В.І., Макаренко П.М., Амбросова В.Я., Муковоза В.О., Рудь В.П., Андреевої Н.М., Бойко В.І., Лопатина О.Ф., Муравйова О.М., Шумейко А.І., Міронової Л.О., Гальчинської В.А., Писаренка В.В. та ін. Проте аспект дослідження ефективності виробництва овочевої продукції в сучасних кризових умовах залишається не вивченим. Недостатньо праць, що стосуються підходів до визначення дієвих напрямів підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування ринку овочевої продукції.

Завдання дослідження полягають в аналізі особливостей виробництва овочевої продукції на підприємствах Херсонської області, розробці економічно обґрунтованих напрямків підвищення ефективності виробництва овочів.

В процесі економічної діяльності всі підприємства несуть певні затрати на виробництво своєї продукції. Не виключенням є і підприємства агропромислового комплексу, діяльність яких пов'язана з виробництвом та реалізацією овочевих культур. У порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами виробництво овочів має свої особливості. Воно в великій мірі визначається природними і економічними умовами.

Слід зазначити, що на кожного мешканця планети припадає майже 100 кг овочів на рік. Так, наприклад, у 2008 році виробництво овочів на душу населення в Китаї становило 189 кг, Нідерландах – 239 кг, Туреччині – 340 кг, Ізраїлі – 253 кг, Новій Зеландії – 259 кг. Серед пострадянських країн лідерами є: Молдова – 137 кг, Киргизія – 118 кг, Литва – 121 кг, Білорусія – 117 кг. В Україні за останні сім років виробництво овочів на одну людину зменшилося з 116 кг до 109 кг при нормі 161 кг. І це відбулося тому, що овочівництво зазнало істотних структурних змін: спад виробництва в сільгосп підприємствах з 70 до 10%, шоківий стан тепличного господарства, параліч консервної промисловості, відсутність будь-якої підтримки товаровиробників з боку держави; Проте зросла роль присадибного овочівництва (посівні площі збільшилися з 30 до 90% від загальної площі під овочевими культурами) [10].

Виробництво овочевої продукції – це галузь, яка потребує значних затрат, оскільки для того, щоб обробити 1 га овочевих культур необхідно 600-800 люд-год. Якщо ці показники порівняти з виробництвом зерна, то вони в 35-45 раз більші. Особливо трудомісткими культурами є помідори, морква, огірки – затрати праці на їх виробництво у 3-4 рази більші, ніж на вирощування капусти. Крім того не вдається уникнути ручної праці навіть у високоорганізованих овочевих господарствах [3].

Багато вчених-економістів приділяють велику увагу питанню виробництва овочевої продукції. Так, А.Ф. Бурик, [1] визначив причину кризових явищ у овочевому підкомплексі – це неврегульованість економічних взаємовідносин між суб'єктами овочевого підкомплексу, що зумовило порушення

технології вирощування овочів, зменшення норм внесення добрив, а отже і зниження урожайності. Про це свідчить підвищення собівартості овочів та вартості їх технічної переробки. Інші прогнозують шляхи відновлення овочевої галузі. Так, Є.В. Імас, [2] відмітив: "Одним із найефективніших засобів відновлення та розвитку овочевого виробництва в нашій країні є залучення зарубіжних інвесторів, у першу чергу, через створення спільних підприємств". Такої ж думки дотримується і Б.В. Погріщук, [5]: "... для підвищення ефективності виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах необхідно розвивати альтернативні форми господарювання і конкуренцію в сфері овочівництва". Ярчук М.М. підтримуючи думку багатьох вчених, відзначає, що одним з ефективніших шляхів технічного переоснащення і на цій основі забезпечення підвищення ефективності овочевої промисловості є створення спільних овочепереробних підприємств із залученням іноземних інвестицій [8]. На сьогодні, всі проблеми, пов'язані з виробництвом овочів, не можуть бути розв'язані ізольовано, в рамках окремої галузі. Найвагоміші резерви підвищення ефективності виробництва можуть бути реалізовані на міжгосподарській основі. Тільки оптимальне поєднання промислового і сільськогосподарського виробництва може забезпечити більш раціональне використання сировини, підвищення продуктивності праці, зниження капіталомісткості виробництва, і зростання його віддачі. Тому, В.Г. Поплавський, [6], пропонує на економічній основі об'єднати інтереси та зусилля товаро- і овочевиробників, постачальників матеріально-технічних і паливно-енергетичних ресурсів, сільськогосподарської та переробної техніки, банків і трейдерів, які працюють на ринку.

В даний час збільшення витрат на виробництво овочів, їх переробку відповідним чином позначилось на собівартості овочів та рентабельності їх виробництва. Тому, успішне вирішення проблеми щодо зменшення собівартості виробництва призведе до підвищення економічної ефективності виробництва овочевої продукції.

Овочівництво зосереджено насамперед навколо великих міст і промислових центрів – Києва, Харкова, Донецька, Дніпропетровська, Запоріжжя, Луганська, Одеси та інших з урахуванням наявності ринків збуту й об'єктів переробної промисловості. У загальному обсязі виробництва овочів найбільшу питому вагу має Херсонська область. За період 2009 року в Херсонській області виробництво овочів зросло проти минулорічного за рахунок збільшення урожайності з 151 ц з 1 га до 217 ц (на 43,7%) і склало 8506,5 тис. ц. Господарствами усіх категорій накопано 2435,1 тис.ц картоплі (по 102 ц з 1 га), що на 0,3% більше, ніж торік. Виробництво овочів відкритого ґрунту та картоплі зосереджено у господарствах населення, частка яких у загальному валовому зборі становить відповідно 63,8% та 94,3% [12].

Для досягнення максимального приросту продукції овочівництва вираховують мінімальні затрати виробничих ресурсів – добрив, насіння, палива, енергії, поточного ремонту, амортизації, а також затрати на охорону навколишнього середовища, підвищення якості продукції. Основним критерієм виступає збільшення виробництва чистої продукції при найменших затратах живої і механізованої праці на основі раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів.

В період 2008 року в сільськогосподарських підприємствах Херсонщини зберігається тенденція до зростання собівартості виробництва овочевих культур, що в першу чергу пов'язано із випереджаючими темпами росту витрат над урожайністю. Основними проблемами, з якими зіткнулися господарства стали високі ціни на паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, техніку та запасні частини. Як наслідок – це негативно вплинуло на структуру витрат в овочівництві, особливо в сфері виробництва продукції [3].

Аналіз структури витрат на вирощування продукції овочевих культур на підприємствах Херсонської області за 2008 рік показує, що паливно-мастильні матеріали в структурі витрат складають 4,9%. Результатом перевитрат на матеріально-технічні ресурси є зростання ціни реалізації продукції. Внаслідок цього відбувається спрощення виробничих технологій, що зумовлює зниження врожайності та зростання собівартості. Наслідком цього є подорожчання продукції. Оплата праці в структурі витрат при вирощуванні 1 ц продукції становить 21,7%. Внаслідок високої трудомісткості і низької урожайності собівартість овочів залишається високою. Ціни на овочі визначаються на договірній основі. Свіжі овочі, доставлені в основному на пункти реалізації продукції, оплачуються по роздрібних цінах з відрахуванням торгової знижки.

Ефективність виробництва сільськогосподарських культур в більшості залежить від зони виробництва та зовнішніх умов, що визначає особливості вирощування овочевої продукції. Овочеві культури вибагливі до умов вирощування, а тому потребують організації спеціальних сівозмін на кращих полях. Проте зараз науково обґрунтовані сівозміни в господарствах практично відсутні, що

знижує врожайність на 20-25%, а також призводить до масового поширення бур'янів, зокрема стійких проти сучасних засобів захисту рослин, розвитку шкідників і хвороб. Багато засобів затрачається на зберігання овочевої продукції. Тому необхідно, або швидко збувати продукцію, або необхідні овочесховища з відкритою вентиляцією, будівництво яких обходиться дорого, але вони себе з часом окупають і приносять прибутки.

Економічна ефективність виробництва овочів показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, віддачу сукупних вкладень. Ефективність – це не тільки співвідношення затрат і результатів виробництва, але й якість, корисність продукції для покупця (споживача). Оцінку економічної ефективності виробництва продукції овочівництва проводять з допомогою системи натуральних і вартісних показників. Натуральні показники характеризують рівень виробництва овочів в цілому і по окремих видах. Для цього використовують такі показники: урожайність овочевих культур в цілому і по видах, ц/га; вихід валової продукції овочівництва в натуральному вигляді – розрахунку на середньорічного працівника, зайнятого в галузі, ц/люд; виробництво овочів на одиницю площі рілля господарства, ц/га.

Вартісні показники дають більш точне уявлення про ефективність виробництва, окупності затрат на овочівництво, можливості розширеного виробництва в галузі. При аналізі економічної ефективності виробництва овочів застосовують наступні показники: вихід валової продукції овочівництва на одиницю площі посіву овочевих культур, грн./га; виробництво валової продукції в грошовому виразі на середньорічного робітника і на 1 люд-год., затрачених в галузі, грн./люд-год.; грн./люд; окупність виробничих затрат в овочівництві, грн.; розмір валового доходу, чистого доходу та прибутку на 1 га посівів овочевих культур, грн./га; сума виробничих затрат на одиницю продукції в галузі, грн./ц. [4, с. 12]

Загальним показником економічної ефективності виробництва овочів є рівень рентабельності овочівництва або окремих видів овочевої продукції. Проведений аналіз показує, що виробництво овочів на підприємствах Херсонської області є прибутковим, однак низькорентабельним. З цього можна зробити висновок, що при найменших затратах виробничих ресурсів, при високій урожайності та реалізаційній ціні виробництво овочів стає більш економічно вигідним, зростає прибутковість при зниженні рентабельності виробництва. В даному аспекті, слід погодитися з думкою вчених економістів-аграрників, що використання показника рентабельності, як узагальнюючого показника витратної концепції викликає дискусію. Вони вважають, що в ринкових умовах показник рівня рентабельності не може бути регулятором виробництва і підкреслюють, що рентабельність враховує лише ефективність поточних витрат, а не всю вартість функціонуючого в процесі виробництва капіталу.

В цілому виробництво овочів в Україні (в тому числі Херсонській області) незважаючи на недосконалість ринкової інфраструктури є прибутковим. За інформацією голландського експерта Віма Зомера сьогодні український виробник овочів одержує в середньому в 2,3 рази більше прибутку, ніж голландський. Однак рівень рентабельності плодоовочевого бізнесу в Україні буде поступово знижуватися, а вартість входу в цей бізнес-зростати [11].

Проведений аналіз підприємств з виробництва овочевої продукції показав, що одна з причин зниження економічної ефективності овочівництва – різке скорочення обсягів внесення органічних та мінеральних добрив, до яких овочеві культури дуже чутливі. Дослідження інституту південного овочівництва і баштанництва встановили, що внесення 100 кг добрив підвищує врожайність овочів на 30-40%. Важливим резервом підвищення врожайності овочів є також хімічні засоби боротьби із шкідниками та хворобами. Однак, за нинішніх умов господарства практично не в змозі придбати сучасні високоєфективні та малотоксичні препарати.

Урожайність овочевих культур у перспективі може бути підвищена до 200-250 ц/га за рахунок підбору високопродуктивних сортів і гібридів овочевих культур, які відповідають даному природнокліматичному регіону, удосконалення структури посівів, застосування індустріальних технологій виробництва овочів. Овочеві культури досить добре реагують на внесення органічних і мінеральних добрив, засобів хімічного і біологічного захисту рослин. Під овочеві культури при поливі можна вносити не менше 30 т органічних і 250 ц діючих речовин мінеральних добрив [3].

Другим напрямком підвищення ефективності овочівництва є зростання продуктивності праці та зниження собівартості виробництва овочів. Основним фактором, підвищення продуктивності праці в галузі являється введення системи машин по догляду, збиранні та товарної доробки продукції, удосконалення організації і матеріального стимулювання робітників галузі. Затрати праці при введенні комплексної механізації у овочівництві можуть бути скорочені у розрахунку на 1-цю продукції у 2-2,5 рази. Особливо великі затирати праці на вирощування овочів спостерігаються у приватному секторі.

Важливого значення на сучасному етапі набуває проблема якості овочевої продукції, а у зв'язку з цим стає актуальною економічна оцінка якості сировини у процесі оптової заготівлі овочів. На нашу думку, необхідно ввести інтегральну оцінку якості, з одного боку, економічну (оцінка витрат на вирощування, зберігання, транспортування і т.д.), а з іншого – поживну (оцінка біологічних властивостей продукту) чи технологічну (оцінка властивостей, необхідних для ефективної переробки). Важливе значення має також період реалізації продукції, так як необхідно забезпечити населення свіжими овочами протягом всього року. Проведений аналіз показав, що найменші затрати праці на одиницю площі і на 1 ц овочів досягають великі підприємства, які мають у наявності сучасне автоматизоване обладнання. Тому важливим напрямом підвищення економічної ефективності овочевого виробництва є вдосконалення економічних взаємовідносин шляхом створення на новій економічній основі овочевих інтеграційних формувань різних рівнів. Отже, одним з напрямків розвитку овочівництва може бути створення спеціалізованих великих фермерських овочівницьких господарств з площею ріллі від 50 до 400 га, а під овочевими – від 28 до 230 га. Так, наприклад, досвід таких високорозвинених країн, як США, Канада, Німеччина, Франція, Велика Британія та інші, показує, що лише об'єднання земельних ділянок забезпечує сталу прибутковість овочевого виробництва. На сучасному етапі в Німеччині, Франції та інших державах найбільш поширені кооперативи зі спільним використанням парку сільськогосподарської техніки. В США водночас із сімейними фермами існують сільськогосподарські кооперативи. В Японії налічується близько 5 млн. фермерів, і всі вони охоплені кооперативним рухом. Широкого поширення кооперація набула в сільському господарстві Голландії, де фермер може бути співвласником як одного багатопрофільного кооперативу, так і кількох вузькоспеціалізованих з обробітку ґрунту, закупівлі засобів виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, збуту продуктів переробки тощо. В Німеччині об'єднання землі й розвиток кооперації матеріально підтримує держава, знижуючи податки та запроваджуючи інші пільги [9].

Таким чином, проведені дослідження сучасного стану виробництва овочевих культур в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності, рівня забезпеченості даних підприємств виробничими ресурсами, процесу формування та головних факторів, що визначають собівартість виробництва овочевої продукції дає змогу визначити і економічно обґрунтувати головні напрямки підвищення ефективного виробництва овочів:

1. Зростання урожайності овочевих культур (застосування високопродуктивних сортів і гібридів овочевих культур; внесення органічних та мінеральних добрив; використання хімічних та біологічних засобів захисту рослин від шкідників і хвороб).

2. Скорочення затрат праці при вирощуванні овочевих культур (застосування індустріальних технологій вирощування і збирання овочів; підвищення рівня механізації навантажувально-розвантажувальних робіт; використання прогресивних форм організації праці).

3. Зниження собівартості виробництва овочів (поглиблення спеціалізації і розвиток концентрації овочівництва; – поєднання виробництва овочів у відкритому і закритому ґрунтах; зменшення затрат на насіння і розсаду; зменшення затрат на оплату праці; зменшення затрат на ремонт матеріально-технічних засобів виробництва; – покращення матеріального стимулювання праці).

4. Покращення способів заготовки та реалізації овочевої продукції (ефективні канали реалізації овочів; – встановлення ринкових цін; підвищення якості овочів; зменшення затрат овочів у процесі виробництва; зменшення затрат овочів у процесі їх реалізації).

Література

1. Бурик А.Ф., Вернюк Н.О. Економічні взаємовідносини в овочевого підкомплексі Херсонщини / *Економіка АПК*. – 2001. – № 2. – С. 58–65.
2. Імас Є. Основні напрямки відродження виробництва овочів в Україні // *Економіка АПК*. – 1999. – № 1. – С. 97.
3. Лимар В.А., Шабля О.С., Шипукова Н.Л. Розробка науково-методологічних основ удосконалення механізмів ціноутворення та функціонування ринку овочевих і баштанних культур / *Звіт про науково-дослідну роботу // Інститут південного землеробства і баштанництва УААН*. – Гола Пристань. – 2008. – 85 с.
4. Плешонкова Л. Бухгалтерський облік витрат на виготовлення продукції із застосуванням журналу-ордера №10 // *Баланс*. – 2000. – № 16. – С. 29–34.
5. Погріщук Б.В. Підвищення економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту // *Економіка АПК*. – 1999. – № 4. – С. 68–71.

6. Поплавський В.Г. Овочепродуктивний підкомплекс: стан, проблеми, перспективи // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 8. – С. 72–77.
7. Солтинський О.М. Трудомісткість як факторна ознака економічної ефективності овочівництва // Подільська держ. агро-технічна академія.: зб. наук. праць, 2000. – Вип 8. – С.306-308.
8. Ярчук М.М. Основні напрями відновлення і розвитку виробництва овочів відкритого ґрунту в Україні // Економіка АПК. – 2001. – № 7. – С. 3–7.
9. Яровий Г., Кузьоменський О., Плужніков В. Державний підхід до селекції та насінництва овоче-баштанних рослин // Пропозиція. – 2005. – № 10. – С. 60.
10. www.ukrstat.gov.ua
11. www.Agribusiness.kiev.ua
12. <http://stat.ks.ua/content/view/26/144/>